

**НАЦОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені М.П.ДРАГОМАНОВА**

МАТІШАК Маріанна Василівна

УДК 371.31:373.31

**ВАРІАТИВНІСТЬ ОРГАНІЗАЦІЙНИХ ФОРМ НАВЧАЛЬНОЇ
ДІЯЛЬНОСТІ УЧНІВ 6 – 7-РІЧНОГО ВІКУ**

13.00.09 – теорія навчання

Автореферат

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Київ – 2008

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана у Прикарпатському національному університеті імені Василя Стефаника, Міністерство освіти і науки України.

- Науковий керівник:** кандидат педагогічних наук, професор
Шпак Олександра Михайлівна,
Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника,
професор кафедри педагогіки.
- Офіційні опоненти:** доктор педагогічних наук, професор
Кузь Володимир Григорович,
Уманський державний педагогічний
університет
імені Павла Тичини,
завідувач кафедри дошкільної педагогіки;
- кандидат педагогічних наук,
старший науковий співробітник
Барановська Олена Володимирівна,
Інститут педагогіки АПН України,
старший науковий співробітник лабораторії
дидактики.

Захист відбудеться «9» жовтня 2008 року о 14.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.053.01 у Національному педагогічному університеті імені М.П.Драгоманова, 01601, м. Київ-30, вул. Пирогова, 9.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова, 01601, м. Київ-30, вул. Пирогова, 9.

Автореферат розісланий «4» вересня 2008 року.

**Вчений секретар
спеціалізованої
В.Д.Сиротюк**

вченої

ради

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Одним із принципів сучасного етапу розвитку освіти в Україні є гуманізація, яка полягає в утвердженні людини як найвищої соціальної цінності, в найповнішому розкритті її здібностей та задоволенні різноманітних освітніх потреб. У певному наближенні до такого спрямування навчання й виховання знаходиться особистісно орієнтована освіта, мета якої – створити максимально сприятливі умови для розвитку та саморозвитку особистості учня, виявити й активно використовувати його індивідуальні особливості у навчальній діяльності.

Для реформування освіти в напрямку її гуманітаризації важливої значущості набуває принцип варіативно особистісної організації навчання, який забезпечує адаптивність змісту та процесу відповідно до потреб і можливостей різних груп учнів, індивідуальних та особистісних особливостей окремих учнів. Принцип варіативності реалізовується на таких рівнях: через створення різноманітних освітніх програм, освітніх закладів, плюралізм і гнучкість навчальних програм, підручників, програмно-методичного забезпечення освітніх технологій.

Особливу вікову групу становлять учні молодшого шкільного віку, адже саме в цей період закладається той фундамент, на якому вибудовується навчальна діяльність на наступних щаблях шкільної освіти, забезпечується інтелектуальний розвиток особистості.

Сутність навчальної діяльності та її особливості в учнів 6–7-річного віку широко представлена у працях вітчизняних і зарубіжних учених, таких, як В.Беспалько, Н.Бібік, Л.Божович, В.Давидов, О.Дусавицький, С.Максименко, А.Маркова, В.Паламарчук, О.Савченко, М.Скаткін, Л.Фрідман, Г.А.Цукерман, Г.І.Щукіна, Д.Б.Ельконін, І.С.Якиманська та ін.

До визначення впливу різних форм організації навчальної діяльності як важливого засобу посилення її ефективності зверталися В.Дяченко, З.Калмикова, І.Лернер, В.Лозова, І.Первін, Л.Пироженко, О.Пометун, Г.Цукерман, І.Чередов, О.Ярошенко та ін.

Незважаючи на очевидну необхідність принцип варіативності організаційних форм навчальної діяльності учнів недостатньо враховується у процесі навчання. Значною мірою це зумовлено неналежною розробленістю багатьох питань теорії та методики навчання учнів початкових класів. Складною психолого-педагогічною проблемою є одночасне навчання у перших класах дітей, вік яких від неповних 6-ти років до 7,5 року. Хоча на початковому етапі навчання кожна дитина зазнає труднощів, які пов'язані з новою соціальною

роллю, зміною провідного типу діяльності, збільшенням психологічного та фізичного навантаження.

Варіативність організаційних форм навчальної діяльності, на нашу думку, забезпечить урахування пізнавальних можливостей та особливостей емоційно-вольової сфери 6-річних та 7-річних дітей.

Об'єкт дослідження – навчання учнів початкових класів.

Предмет дослідження – реалізація принципу варіативності організаційних форм навчальної діяльності учнів 6–7-річного віку в навчальному процесі.

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити педагогічні умови ефективного застосування принципу варіативності організаційних форм навчальної діяльності учнів першого класу.

Гіпотеза дослідження. Реалізація принципу варіативності організаційних форм навчальної діяльності учнів 6–7-річного віку в навчальному процесі забезпечить: підвищення відповідності рівня навчального матеріалу індивідуальним можливостям учнів; оптимізацію навчальної діяльності учнів на уроці; інтенсифікацію спілкування учнів на уроці, що викликає прискорене формування групових норм і засвоєння прийомів пізнавальної діяльності.

Згідно з об'єктом, предметом, метою дослідження були визначені такі його основні **завдання**:

1. Проаналізувати теорію і практику реалізації варіативності організаційних форм навчальної діяльності учнів початкових класів.

2. Систематизувати на основі вивчення психолого-педагогічної літератури оптимальні варіанти поєднання різних форм навчальної діяльності учнів 6–7-річного віку в процесі навчання.

3. Теоретично обґрунтувати, розробити та апробувати модель реалізації принципу варіативності організаційних форм навчальної діяльності учнів 6–7-річного віку й дослідити вплив її використання на підвищення якості процесу навчання.

4. Розробити для учителів початкових класів рекомендації з питань застосування принципу варіативності організаційних форм навчальної діяльності молодших школярів.

Методологічну основу дослідження становлять загальнонаукові положення діалектичної теорії пізнання про: цілеспрямованість практичної діяльності, форми практичної діяльності, основні компоненти свідомості (когнітивний, емоційний, мотиваційно-вольовий), форми мислення; положення Концепції загальної середньої освіти (12-річна школа) про принципи єдності та варіативності побудови української школи; Національна доктрина розвитку освіти України у XXI столітті; Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти.

Теоретичною основою дослідження є учення про діяльнісний та особистісно орієнтований підходи (А.Леонт'єв, І.Лернер, В.Лозова, Л.Момот, С.Подмазін, М.Скаткін, Г.Щукіна, І.Якиманська та ін.); теоретичні розробки з освітніх технологій та технологізації навчального процесу (О.Киричук, О.Кузьміна, С.Кушнірук, О.Пєхота, О.Пометун); концепції диференціації та індивідуалізації навчання (Ю.Гільбух, А.Кірсанов, Х.Лійметс, С.Логачевська, О.Савченко, А.Фурман, І.Унт, О.Ярошенко); теоретичні положення щодо визначення поняття організаційних форм навчальної діяльності учнів (В.Дяченко, Г.Цукерман, І.Чередов, О.Ярошенко); теоретичні аспекти використання інтерактивних методів у навчально-виховному процесі загальноосвітньої школи (С.Крамаренко, М.Кларін, Дж.Майєрс, О.Пометун, Л.Пироженко, Р.Реванс, М.Скрипник та ін.); положення вікової та педагогічної психології щодо особливостей навчальної діяльності учнів 6 – 7-річного віку (Л.Виготський, П.Гальперін, Ю.Гільбух, В.Давидов, А.Зак, В.Крутецький, Н.Менчинська, В.Мухіна).

На різних етапах наукового пошуку з метою розв'язання завдань дослідження було застосовано комплекс загальнонаукових і спеціальних **методів**: а) теоретичні методи: сходження від абстрактного до конкретного при визначенні сутності основних понять дослідження та виділенні компонентів моделі варіативності організаційних форм навчальної діяльності учнів; структурно-функціональний, порівняльно-аналітичний, математичний аналізи, які дали змогу отримати, проаналізувати та систематизувати дослідницькі літературні й електронні матеріали світової мережі Інтернет із теми дослідження; методи аналізу, синтезу, індукції та дедукції застосовувалися при визначенні умов ефективної реалізації варіативності організаційних форм навчальної діяльності учнів 6–7-річного віку;

б) емпіричні методи: спостереження, опитування, тестування для збору інформації щодо розвитку діяльності учнів і вчителів загальноосвітнього навчального закладу; аналіз документації та електронних документів, що розташовані у глобальній мережі Інтернет, вивчення педагогічного досвіду для визначення сучасного стану застосування принципу варіативності форм організації навчальної діяльності; експеримент із метою апробації та виявлення ефективності розробленої моделі варіативності організаційних форм навчальної діяльності; комплекс методик для встановлення рівня емоційно-психологічного стану дітей на уроці, вивчення взаємовідносин школярів у класі, аналіз тестових завдань.

Опрацювання результатів експерименту здійснювалося методами математичної статистики (вивчення форми розподілу показників, перевірка статистичних гіпотез) на базі сучасного апаратно-програмного забезпечення.

Експериментальною базою дослідження було обрано загальноосвітні

школи міста Івано-Франківська (ЗШ І–ІІІ ступенів №5, 11, ПЗШ І ступеня «Католицька школа»). Дослідження проводилось протягом 2003 – 2006 років, різними видами дослідження було охоплено 410 учнів молодшого шкільного віку, опитано 87 учителів та 152 батьків учнів шкіл м. Івано-Франківська, м. Києва, м. Дрогобича Львівської області, м. Хуста Закарпатської області.

Дослідження здійснювалося у три етапи.

На першому етапі (2001 – 2003 рр.) відбувалися: пошук, опанування, аналіз існуючих надбань педагогічної теорії та практики з проблеми варіативності організаційних форм навчальної діяльності; вивчення психолого-педагогічних особливостей навчальної діяльності учнів 6–7-річного віку; аналітичний огляд літературних джерел щодо визначення методологічних підходів і змісту теми дослідження.

На другому етапі (2003 – 2004 рр.) здійснювалися: відбір сукупності інтерактивних методів для забезпечення принципу варіативності організаційних форм навчальної діяльності першокласників; розробка, наукове обґрунтування та первинна апробація програми забезпечення варіативності організаційних форм навчальної діяльності учнів 6–7-річного віку; організація експериментальних майданчиків у Києві (ЗШ І–ІІІ ступенів № 146), Івано-Франківську (ПЗШ І ступеня «Католицька школа», ЗШ І–ІІІ ступенів №5, 11), Дрогобичі Львівської області (ЗШ І–ІІІ ступенів №3, 4) і Хусті Закарпатської області (ЗШ І–ІІІ ступенів №2).

На третьому етапі (2004 – 2006 рр.) проведені: комплексне експериментальне дослідження впливу варіативності організаційних форм навчальної діяльності учнів 6–7-річного віку на ефективність навчально-виховного процесу; аналіз, узагальнення та інтерпретація результатів експериментальної частини дослідження; розробка методичних рекомендацій для вчителів початкових класів; формулювання висновків; оформлення дисертаційної роботи.

Наукова новизна та теоретичне значення дослідження.

Уперше теоретично обґрунтовано сутність поняття «варіативність організаційних форм навчальної діяльності учнів» та експериментально перевірено умови забезпечення варіативності організаційних форм навчальної діяльності учнів 6 – 7-річного віку.

Визначено вплив варіативності організаційних форм навчальної діяльності учнів на успішність їх навчання й міжособистісні відносини в класі.

Уточнено сутність і особливості організаційних форм навчальної діяльності учнів.

Набули подальшого розвитку теоретичні положення щодо ефективності поєднання в навчальному процесі різних організаційних форм діяльності в навчанні учнів 6–7-річного віку.

Практичне значення дослідження полягає в розробці й впровадженні в навчальний процес початкової школи модель варіативності організаційних форм навчальної діяльності учнів 6–7-річного віку; підготовці науково-методичних рекомендацій з питань варіативності форм організації навчальної діяльності учнів першого класу; результати дисертаційного дослідження можуть бути використані під час читання лекцій слухачам курсів післядипломної освіти та підготовки майбутніх учителів у вищих педагогічних закладах III–IV рівнів акредитації.

Упровадження результатів дослідження здійснювалося у навчально-виховному процесі ПЗШ I ступеня «Католицька школа» (довідка №194 від 26.12.2007), ЗШ I–III ступенів №5 (довідка № від . .2007), ЗШ I–III ступенів №11 (довідка № від . .2007) м. Івано-Франківська. Упровадження також здійснювалося у процесі організаційної діяльності з підвищення кваліфікації учителів початкових класів (довідка Івано-Франківського обласного інститут післядипломної педагогічної освіти №01/ 556 від 29.12.2007).

Вірогідність отриманих результатів забезпечується проведенням наукового аналізу використаних літературних джерел, єдністю теоретичного та експериментального компонентів дослідження, репрезентативністю вибірки, всебічністю охоплення проблеми відповідно до мети та завдань дослідження.

Апробація результатів дослідження. Результати дисертації доповідалися на: Міжнародній науково-практичній конференції «Особистісно орієнтовані педагогічні технології у початковій освіті» (Тернопіль, 2006); Всеукраїнських науково-практичних конференціях, семінарах: «Формування творчої особистості майбутнього вчителя в умовах впровадження інноваційних освітніх технологій» (Суми, 2004), «Актуальні проблеми формування творчої особистості вчителя початкових класів» (Вінниця, 2005), «Сучасні технології навчання в початковій освіті» (Київ, 2006); регіональних науково-практичних, науково-методичних конференціях, семінарах: «Інвестиції в освіту – інвестиції в майбутнє України» (Івано-Франківськ, 2005), «Розвиток особистості молодших школярів у навчально-виховному процесі» (Івано-Франківськ, 2005); педагогічних читаннях на пошану члена-кореспондента Академії педагогічних наук України, професора Прикарпатського національного університету ім. В.Стефаника Богдана Ступарика «Українська педагогіка на межі тисячоліть» (Івано-Франківськ, 2003); звітних науково-практичних конференціях Прикарпатського національного університету ім. В.Стефаника (2004–2006).

Публікації: основні положення й висновки дисертаційного дослідження знайшли відображення у дев'яти одноосібних публікаціях, шість з яких надруковані у виданнях, затверджених ВАК України, три – у збірниках матеріалів конференцій, педагогічних читань.

Структура роботи: дисертація складається із вступу, двох розділів,

загальних висновків, списку використаних джерел (281 найменування, з них 10 – іноземною мовою), 9 додатків. Загальний обсяг роботи 214 сторінок. Обсяг основного тексту дисертації 164 сторінки. Додатки складають 30 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність і доцільність дослідження для сучасної педагогічної науки в Україні; сформульовано об'єкт, предмет, мету, завдання роботи, гіпотезу, методологічну основу, методи і джерела дослідження; розкрито наукову новизну, практичне значення одержаних результатів; відображено апробацію результатів дисертаційного дослідження.

У **першому розділі** «Теорія і практика застосування варіативності організаційних форм навчальної діяльності учнів 6 – 7-річного віку» подано генезу індивідуальних групових та фронтальних форм навчальної діяльності учнів; визначено сутність принципу варіативності в педагогічній теорії та практиці, співвідношення між поняттями «диференціація», «індивідуалізація» й «варіативність навчання»; охарактеризовано психофізіологічні особливості навчальної діяльності учнів 6 – 7-річного віку; проаналізовано стан варіативності організаційних форм навчальної діяльності учнів у навчальному процесі загальноосвітньої школи.

Аналіз історії розвитку організаційних форм навчальної діяльності засвідчив, що в педагогіці існували різні підходи до організації навчального процесу. Історично першою формою навчання була індивідуальна – вчитель взаємодіє лише з одним учнем; один учень взаємодіє лише із засобами навчання. Класно-урочна система Я.А.Коменського дозволила навчати одночасно групу учнів одного віку й з однаковою підготовкою та за однією програмою. Проте педагогами-експериментаторами неодноразово робилися спроби створити власні педагогічні системи, яким притаманні різноманітні форми дитячого співробітництва.

Подальший розвиток проблеми виявився в таких технологіях групового навчання, як: «Белл-ланкастерська система» (А.Белл, Дж.Ланкастер), «Мангеймська система» (Й.Зіккінгер), «Дальтон-план» (Е.Паркхерст), «Метод проєктів» (В.Кільпатрик) та інші.

У 20-х роках ХХ століття у практиці роботи української радянської школи почали використовуватися ідеї групових форм навчальної діяльності, які було втілено в модифікованому Дальтон-плані, що отримав назву бригадно-лабораторного методу, в ході якого здійснювався індивідуально-диференційований підхід до учнів, а ускладнення, які виникали в конкретного школяра під час виконання індивідуального завдання, розглядалися всією бригадою.

На початку 30-х років ХХ століття школа зазнала істотних змін щодо змісту, методів роботи й організаційних форм. Зокрема у 1932 році партійними органами було засуджено використання бригадно-лабораторного методу, що привело до зневаги та ігнорування групових форм роботи в шкільній практиці на довгі десятиріччя.

Питання визначення сутності поняття «організаційні форми навчальної діяльності» та їх класифікації залишаються актуальними й на сучасному етапі розвитку педагогічної науки. Проблема організаційних форм навчальної діяльності учнів стала об'єктом вивчення В.Дяченка, Г.Цукерман, І.Чередова, О.Ярошенко та ін. Під організаційною формою навчальної діяльності розуміємо таку організацію, якій властиві певні взаємостосунки між учителем та учнями (безпосередня передача педагогом навчальної інформації або передача цих функцій іншій особі), самими учнями (незалежне виконання завдань, співробітництво), а кількісні та якісні ознаки забезпечують відповідну побудову й перебіг навчального процесу, виходячи з його мети й завдань.

Забезпечення ефективності навчального процесу вимагає використання всієї різноманітності організаційних форм навчальної діяльності та їх поєднання відповідно до дидактичної мети. Аналіз проблеми класифікації організаційних форм навчальної діяльності дозволяє стверджувати, що кожна з них має свої переваги і недоліки, які необхідно враховувати при організації навчального процесу. Перед учителем постає питання вибору в кожному конкретному випадку найбільш вдалого їх сполучення для кожного етапу уроку, для кожного елемента змісту. Повинні бути проаналізовані специфіка змісту, можливості школярів і визначена раціональна форма навчання, яка на наступному етапі уроку змінюється іншою. Нами виділено критерії вибору організаційних форм навчальної діяльності: 1) зміст навчального матеріалу, його складність і новизна; 2) етап процесу навчання; 3) рівень підготовленості учнів.

Дотримання принципу варіативності організаційних форм навчальної діяльності дозволить досягнути мети навчання.

Варіативність розглядається нами як один із демократичних принципів перебудови освіти в Україні, який означає різноманітність навчальних закладів різного типу власності, освітніх програм, змісту, форм та методів навчання. Принцип варіативності спрямований на забезпечення максимально можливого ступеня диференціації та індивідуалізації освіти й тим самим забезпечує організацію особистісно орієнтованого підходу через різноманітність освітніх технологій, змісту, форм та методів навчання.

Нами з'ясовано сутність поняття «варіативність організаційних форм навчальної діяльності» – це один із принципів організації навчання, який передбачає використання різноманітних форм навчальної діяльності учнів

(фронтальної, групової, парної, індивідуальної та їх поєднання) при врахуванні індивідуальних особливостей кожної дитини.

Ефективність організації процесу навчання значною мірою залежить від врахування особливостей навчальної діяльності учнів. Молодший шкільний вік – час входження дитини в нову для неї діяльність – навчальну, яка стає для неї провідною: в її процесі відбувається формування основних психічних процесів і якостей особистості, формуються довільність, внутрішній план дій, рефлексія. Дитина отримує можливість регулювати свою поведінку та навчальну діяльність на певному рівні активності та самостійності. Питання особливостей навчальної діяльності учнів першого класу набули висвітлення у працях Н.Бібік, Л.Венгер, В.Давидова, А.Запорожця, Я.Коломінського, С.Максименка, В.Мухіної, Д.Ельконіна та ін. Як стверджують науковці, цей вік є сприятливим для засвоєння прийомів доцільної організації навчальної діяльності, адже саме в цей період діти починають засвоювати нову для них соціальну роль і новий вид діяльності

Зроблений аналіз наукових джерел дає підстави для визначення, що навчальна діяльність – це складне утворення, яке має такі взаємопов'язані структурні елементи: мотивацію, цілепокладання, навчальні дії, контроль та самоконтроль, корекцію та самокорекцію, оцінювання та самооцінювання.

Специфіка навчання учнів 6–7-річного віку полягає у тому, що становлення навчальної діяльності учнів першого класу здійснюється тільки за допомогою активного впливу вчителя на формування її складових. Крім того, навчальна діяльність у першому класі початкової школи тісно пов'язана з ігровою, яка домінувала в період дошкільного дитинства. Тому необхідно враховувати принцип наступності в організації та змісті дошкільної й початкової освіти.

Дані констатуючого експерименту дозволяють стверджувати, що в практиці початкової школи недостатньо використовується варіативність організаційних форм навчальної діяльності, переваги надаються традиційній фронтальній роботі (у середньому, фронтальна робота охоплює 62,5% часу уроку, індивідуальна – 18,5% часу, а групова – 15% часу). Зміна форм діяльності протягом уроку спостерігалася лише на 5,7% проаналізованих занять.

Групова та парна робота на уроці у початковій школі займає явно недостатнє місце. Якщо думки вчителів-початківців щодо фронтальної й індивідуальної форм роботи досить сталі, то стосовно корисності й місця групової та парної роботи є значні розбіжності оцінок.

Крім того, є вчителі, які фактично не застосовують, але готові застосовувати варіативність організаційних форм роботи. Це додатково свідчить про існування значних реальних резервів упровадження варіативності організаційних форм навчальної діяльності молодших школярів на уроках.

Учителі вважають, що групова робота подобається учням молодших класів більше, ніж індивідуальна і фронтальна, а зміна форм протягом уроку привабливіша для учнів, ніж застосування єдиної форми протягом усього уроку. Більшість учителів відзначили як найбільш стомливу для себе фронтальну форму роботи.

У другому розділі «Дослідно-експериментальна робота з організації варіативності організаційних форм навчальної діяльності учнів 6 – 7-річного віку» представлена апробація розробленої методики варіативності організаційних форм навчальної діяльності учнів 6–7-річного віку. Експеримент проводився за класичною формою і мав підготовчий, констатуючий, моделюючий та формуючий етапи.

Методи педагогічного експерименту, їх переваги і недоліки, розробка й реалізація на цій базі системної методики власного дослідження варіативності організаційних форм навчальної діяльності учнів дозволили отримати позитивні результати й підтвердити гіпотезу дослідження.

З метою порівняння традиційної та експериментальної методики організації навчальної діяльності молодших школярів було проведено формувальний етап експерименту. Контрольні (77 учнів 1-х класів) та експериментальні (75 учнів 1-х класів) класи добиралися таким чином, щоб між учнями не існувало різких розбіжностей у рівнях розумового розвитку. При розробці програми і методики формуючого етапу експерименту виходили з припущення, що становлення суб'єкта навчальної діяльності може відбуватися у процесі її формування від індивідуальних до спільних форм з наступним переходом на більш високий рівень самостійності. Експериментальна робота проводилася у 1-х класах базових шкіл (школи, де навчання починається з 6-ти років).

Організація формувального експерименту полягала в розробці та впровадженні умов реалізації принципу варіативності організаційних форм навчальної діяльності при навчанні учнів 6–7-річного віку: різноманітність організаційних форм навчальної діяльності учнів, оптимальність їх поєднання у навчальному процесі; гармонійність взаємопереходу ігрової та навчальної діяльності; узгодження форм, методів і засобів організації діяльності учнів 6–7-річного.

Формувальний експеримент включав використання на практиці моделі варіативності організаційних форм навчальної діяльності учнів у 1 класі початкової школи (рис.1). Використання її базується на принципах варіативності, диференціації та індивідуалізації навчання учнів 6–7-річного віку.

Процес навчання учнів 6–7-річного віку

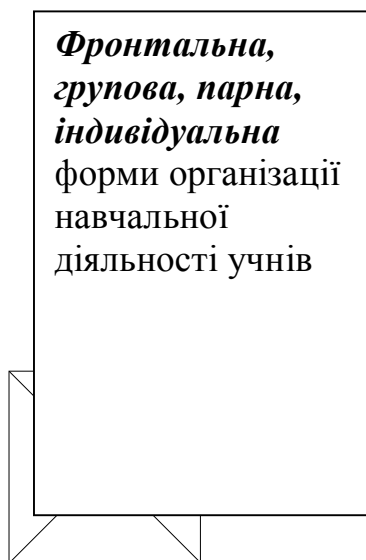
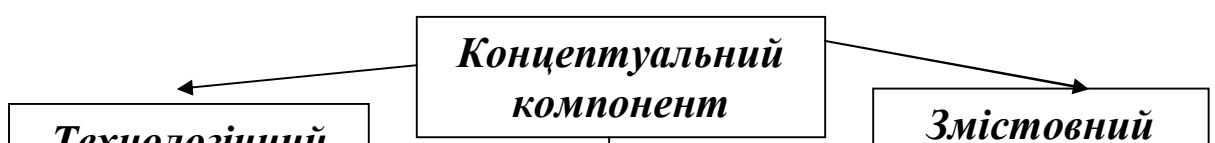

Рис.1. Модель варіативності організаційних форм навчальної діяльності учнів 6–7-річного віку.

Розроблена нами модель містить 3 взаємопов'язаних компоненти: концептуальний, технологічний та змістовий. В її основу покладено принцип варіативності організаційних форм навчальної діяльності учнів 6–7-річного віку. Застосування принципу варіативності зумовлює індивідуалізацію навчання, а також можливість диференційованого підходу до учнів. Крім того, важливим принципом, якого необхідно дотримуватися при організації навчання учнів 6–7-річного віку, є наступність у навчанні дошкільників та учнів першого класу. Указані положення зумовили визначення сутності *концептуального компонента* моделі варіативності організаційних форм навчальної діяльності.

Технологічний компонент передбачає застосування моделі на практиці і включає систему дій вчителя, спрямованих на застосування різноманітних організаційних форм навчальної діяльності у процесі навчання учнів першого класу. При цьому педагог керується концептуальними положеннями, що зумовлюють дотримання принципу варіативності організаційних форм навчальної діяльності.

Технологія побудови процесу навчання за принципом варіативності передбачає дотримання певних етапів організації роботи учнів.

1. *Підготовчий етап* – учитель готує учнів до різних форм організації їх діяльності в навчальному процесі, ознайомлює їх із правилами роботи в групі, в парі, індивідуально та фронтально, разом з учнями створює систему умовних позначень, які будуть регулювати їх роботу.

2. *Організаційний етап* – застосування на практиці різних організаційних форм навчальної діяльності, об'єднання учнів у пари, навчальні групи, використання різних способів розміщення парт.

3. *Регуляція* – учитель надає учням допомогу в процесі індивідуальної роботи, діяльності в групах, парах тощо. Важливими при цьому є підтримка належного рівня дисципліни з одночасною повагою до особистості дитини, надання можливості висловитися кожному учню.

4. *Корекція* – усунення факторів, які заважають ефективній організації роботи учнів; зміна складу пар, груп учнів у процесі навчальної діяльності.

Змістовний компонент передбачає узгодження методів і засобів навчання відповідно до використовуваних форм організації навчальної діяльності учнів 6–7-річного віку. Тобто процес впровадження описаної моделі повинен передбачати не тільки оптимальний підбір організаційних форм навчальної діяльності учнів, але й систему методів та засобів навчання, які здійснюють змістове наповнення процесу навчання. Диференційований підхід до навчання першокласників здійснювали, дотримуючись принципів, які стали вирішальними при складанні завдань для різних груп учнів:

- адекватність складності завдань можливостям учнів;

- зміни швидкості зростання складності завдання;
- перевищення рівня навчання над рівнем вимог;
- включення в серії завдань для кожної групи нестандартних завдань;
- включення інструктивного матеріалу, зміст і обсяг якого визначають відповідно до особливостей групи.

Діагностика та аналіз наявного стану розвитку навчальної діяльності учнів 6–7-річного віку здійснювався за допомогою кваліметричного зразка спостереження стану навчальної діяльності, який пропонувався учням першого класу, їхнім батькам та учителям, як інструментарій дослідження. Процес спостереження супроводжувався спрямуванням навчальної діяльності учнів на розвиток з урахуванням рефлексії з боку батьків, з учителів, учнів.

Для визначення показників динаміки розвитку навчальної діяльності учнів 6–7-річного віку використовувалися статистичні методи розрахунку середнього арифметичного та частки від цілого на основі даних, отриманих при застосуванні кваліметричного зразка стану розвитку навчальної діяльності учнів, спостереження й аналізу навчальної діяльності учнів. Для підтвердження ефективності запропонованої методики нами була застосована індексна оцінка, за допомогою якої визначили залежність змін, що відбулися в навчальній діяльності молодших школярів при проведенні уроків за принципом варіативності форм навчальної діяльності учнів 6 – 7-річного віку.

Комплексне спостереження за станом розвитку навчальної діяльності молодших школярів за кваліметричним зразком дало можливість зареєструвати позитивну динаміку змін та підтвердити позитивний вплив запровадження моделі варіативності організаційних форм діяльності в навчальний процес початкової школи. Відбулася позитивна зміна пріоритетів розвитку складових навчальної діяльності: за параметром «мотивація» – на 14%; за параметром «цілепокладання» – на 24%; за параметрами «контроль-самоконтроль», «корекція-самокорекція» – на 28%; «оцінювання-самооцінювання» – на 27%; за параметром «навчальні дії» – на 6%. За індексною оцінкою, рівень навчальної діяльності учнів у цілому підвищився на 21,2%; рівень навчальних досягнень учнів експериментальних класів – на 22,33%.

Таблиця 1.

**Узагальнені дані контрольного зрізу рівня навчальних досягнень
учнів
6–7-річного віку з української мови
(кінець II семестру – наприкінці експерименту).**

Рівні навчальних	Кількість учнів	
	До експерименту	Після експерименту

досягнень учнів	Контрольні класи (77 осіб)	Експериментальн і класи (75 осіб)	Контрольні класи (77 осіб)	Експериментальні класи (75 осіб)
Початковий	25	26	4	0
Середній	30	29	36	23
Достатній	15	14	27	32
Високий	9	5	10	20

Виявлений істотний сприятливий вплив розробленої методики не тільки на рівень знань школярів, а й на розвиток їх особистості, на формування системи стосунків із найближчим оточенням.

Одним із важливих механізмів дії методики, що розроблена, є посилення і підвищення ролі соціальних мотивів навчальної діяльності: уникання глузування над слабкими, підлеглого стану в групі, схвалення однолітків, потяг отримати більш високий статус серед них, бажання сильних допомагати іншим.

Отримані результати подані у таблиці 2.

Таблиця 2.

Показники психологічного стану й міжособистісних відносин учнів унаслідок впровадження варіативності організаційних форм навчальної діяльності.

Показники результативності навчання	Значення показників результативності, %			
	Контрольна група		Експериментальна група	
	Початковий зріз	Кінцевий зріз	Початковий зріз	Кінцевий зріз
Самооцінка рівня засвоєння знань	57	61	56	75
Самооцінка рівня психічного стану	45	44	46	68
Індекс емоційної експансивності	48	49	47	53
Індекс психологічної взаємності	66	67	64	78
Частка відкинутих учнів класу	15	12	17	0

Поліпшення соціометричних показників, що спостерігали в експерименті,

важливе не тільки як ознака поліпшення системи стосунків школяра, але і як чинник, що побічно сприяє підвищенню ефективності навчальної роботи, працює на майбутні успіхи в навчанні.

Таким чином, експериментально доведено, що впровадження запропонованої нами моделі варіативності організаційних форм навчальної діяльності сприяє підвищенню ефективності процесу навчання учнів 6–7-річного віку.

ВИСНОВКИ

Сучасні соціально-педагогічні умови й актуальні запити практики висувають важливі завдання сучасної освіти – особистісно орієнтований підхід до кожного учня, формування повноцінної навчальної діяльності, забезпечення сприятливого психологічного клімату в класі, починаючи з моменту вступу дитини до школи, тобто з 6–7-річного віку. Успішному розв’язанню зазначеного завдання сприятиме розробка та впровадження варіативності організаційних форм навчальної діяльності учнів 6–7-річного віку.

Результатом теоретико-пошукової роботи є теоретичне обґрунтування сутності та структури вихідного поняття «варіативність організаційних форм навчальної діяльності», визначення сукупності форм організації навчальної діяльності учнів, аналіз варіантів поєднання організаційних форм навчальної діяльності в навчально-виховному процесі й особливостей їх реалізації для навчання учнів 6–7-річного віку.

Нами розроблена модель варіативності організаційних форм навчальної діяльності учнів 6–7-річного віку, яка складається із взаємопов’язаних і взаємообумовлених компонентів:

- **концептуальний компонент**, який передбачає розкриття сутності принципу варіативності організаційних форм навчальної діяльності учнів та визначення основних закономірностей навчання учнів першого класу;

- **технологічний компонент**, який передбачає оптимальний вибір організаційних форм навчальної діяльності відповідно до конкретної педагогічної ситуації та описання процесу впровадження моделі варіативності у процес навчання учнів 6 – 7-річного віку;

- **змістовний компонент**, який передбачає визначення системи методів і засобів навчання та їх узгодженість із використовуваними організаційними формами навчальної діяльності учнів.

Модель варіативності організаційних форм навчальної діяльності учнів 6–7-річного віку реалізована в практиці навчально-виховного процесу школи І ступеня, а також у процесі курсової підготовки вчителів початкових класів в інститутах післядипломної педагогічної освіти шляхом впровадження спецкурсу

«Варіативність організаційних форм навчальної діяльності учнів 6–7-річного віку».

У результаті експериментальної апробації моделі варіативності організаційних форм навчальної діяльності учнів 6–7-річного віку, за індексною оцінкою, рівень навчальної діяльності учнів, у цілому, підвищився на 21,2%; рівень навчальних досягнень учнів експериментальних класів – на 22,33%; рівень стану учнів за самооцінкою в експериментальних класах підвищився на 22%.

Перевірка рівня навчальних досягнень учнів до експерименту та після за методикою В.П.Симонова показала загальний приріст у контрольних класах 7,66%, в експериментальних – 22,33%.

Виявлено істотний сприятливий вплив розробленої методики не тільки на рівень знань школярів, але і на розвиток їх особистості, на формування системи стосунків із найближчим оточенням, що відбувається за рахунок:

- підвищення відповідності рівня навчального матеріалу індивідуальним можливостям учнів;
- посилення змагальних тенденцій і рівня мотивації школярів до навчання;
- інтенсифікації спілкування учнів на уроці, що викликає прискорене формування групових норм і засвоєння прийомів пізнавальної діяльності;
- посилення і підвищення ролі соціальних мотивів (уникання глузування над слабкими, підлеглого стану в групі, схвалення однолітків, бажання сильних допомагати іншим).

Для запровадження варіативності організаційних форм навчальної діяльності учнів у роботу початкової школи розроблено відповідні методичні рекомендації для вчителів початкових класів.

Отримані результати можуть бути використані під час розробки навчально-методичного забезпечення навчально-виховного процесу в школі І ступеня.

Виконана наукова робота не вичерпує всіх аспектів проблеми практичного застосування варіативності організаційних форм навчальної діяльності учнів 6–7-річного віку. Вона підтверджує необхідність подальших наукових досліджень щодо вдосконалення системи освіти молодших школярів, підготовки майбутніх учителів початкових класів до впровадження варіативності організаційних форм навчальної діяльності учнів, створення нових методик, які сприятимуть не тільки підвищенню рівня знань учнів, поліпшенню міжособистісних відносин і психологічного клімату в класі, а й підвищенню соціальних мотивів навчальної діяльності учнів першого класу.

Основні положення дисертації викладено в таких **публікаціях:**

Статті в наукових фахових виданнях

1. Перец М. Активність – принцип навчання в історії зарубіжної педагогічної думки // Вісник Прикарпатського ун-ту. Педагогіка. Випуск Х. – Івано-Франківськ: «Плай», 2003. – С.170 – 176.
2. Перец М. Індивідуально-психологічні особливості навчальної діяльності учнів 6 – 7 річного віку // Наукові записки Тернопільського нац. пед. ун-ту. Серія: Педагогіка. – 2006. – №3. – С. 127 – 131.
3. Перец М. Проблема співвідношення знань і умінь у сучасних освітніх програмах // Вісник Чернівецького нац. ун-ту. Педагогіка і психологія. – Вип. 222. – Чернівці: Рута, 2004. – С. 116 – 123.
4. Перец М. Розвиток мислення учнів за допомогою інтерактивних методів навчання // Зб. наук. праць. – К.: Міленіум, 2004. – С.142 – 150.
5. Перец М. Роль міжособистісного спілкування учнів початкової школи (Історико-педагогічний аспект) // Джерела: Наук.-метод. вісник. – 2005. – №3 – 4. – С. 25 – 32.
6. Перец М. Теоретичний аспект використання інтерактивних технологій у навчально-виховному процесі вищої школи // Педагогіка і психологія професійної освіти: Наук.-метод. журнал. – Львів, 2005. – №3. – С. 54 – 59.

Публікації в інших виданнях

7. Перец М. Принцип активності в працях вітчизняних педагогів // Пріоритети сучасної освіти і виховання в контексті завдань педагогічної науки: Матеріали пед. читань. – Івано-Франківськ, 2003. – С. 83 – 86.
8. Перец М. Формування позитивного ставлення до навчання учнів 6 – 7-річного віку // Молодший школяр: проблеми розвитку / За заг. ред. В.Д.Хруща. – Івано-Франківськ: «Плай», 2006. – С.286 – 291.

Матеріали науково-практичних конференцій

9. Перец М. Організація спільної навчальної діяльності молодших школярів // Актуальні проблеми формування творчої особистості вчителя початкових класів: Матеріали третьої Всеукраїнської науково-практичної конференції. – Вінниця: «Діло», 2005. – С.222 – 225.

АНОТАЦІЇ

Матішак М. В. Варіативність організаційних форм навчальної діяльності учнів 6–7-річного віку. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.09 – теорія навчання. – національний педагогічний університет імені М.П.Драгоманова. – Київ, 2008.

У дисертації розглядається актуальна проблема – розвиток навчальної діяльності учнів 6–7-річного віку засобами варіативності організаційних форм. На основі вивчення психолого-педагогічної літератури систематизовано оптимальні варіанти поєднання різних форм навчальної діяльності учнів. Теоретично обґрунтовано, розроблено й апробовано модель варіативності організаційних форм навчальної діяльності учнів 6–7-річного віку й досліджено вплив її використання на підвищення якості процесу навчання.

Основні результати, положення та висновки можуть бути використані у навчальних курсах з дидактики, у процесі навчання учнів 6–7-річного віку, для створення підручників, науково-методичних та навчальних посібників.

Ключові слова: варіативність організаційних форм навчальної діяльності, загально класна, групова, парна й індивідуальна форми навчальної діяльності, учні 6–7-річного віку, навчальна діяльність.

Матишак М.В. Вариативность организационных форм учебной деятельности учащихся 6–7-летнего возраста. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.09 – теория обучения. – Национальный педагогический университет имени М.П.Драгоманова.

В диссертации рассматривается актуальная проблема – развитие учебной деятельности учащихся 6–7-летнего возраста посредством вариативности организационных форм учебной деятельности.

Проведенный анализ возникновения различных форм организации обучения – индивидуальных, групповых, фронтальных – позволил выявить особенности и предпосылки их возникновения на различных этапах развития общества, выделить общее и особенное в подходах к пониманию сущности этих категорий дидактики, а также влияние их использования на развитие учебной деятельности учащихся. В педагогической науке существовали разные подходы к организации учебного процесса, но проблема организационных форм учебной деятельности и их классификации остаётся актуальной и в современной педагогической науке.

Эффективность учебного процесса требует использования разных организационных форм учебной деятельности, а также их сочетания. Изучение проблемы классификации организационных форм учебной деятельности позволяет утверждать, что каждая из них имеет свои положительные качества и недостатки. Перед использованием конкретных организационных форм учебной деятельности необходимо выбрать наиболее актуальные в данной ситуации. Нами выделено критерии выбора организационных форм учебной деятельности:

содержание учебного материала, его сложность и новизна, этап проса обучения, уровень подготовленности учащихся.

Вариативность рассматривается как один из демократических принципов организации образования в Украине, который предусматривает разнообразие учебных заведений разного типа собственности, образовательных программ, содержания, форм и методов обучения. Принцип вариативности направлен на обеспечение максимально возможной степени дифференциации и индивидуализации образования.

Определена сущность понятия «вариативность организационных форм учебной деятельности» – это принцип организации обучения, который предусматривает использование различных форм учебной деятельности учеников (фронтальной, групповой, парной, индивидуальной, а также их сочетание) учитывая индивидуальные особенности каждого ученика.

Младший школьный возраст – время, когда ребёнок входит в новую для него деятельность – учебную. Доказано, что учебная деятельность учащихся 6–7-летнего возраста имеет свою специфику, которая характеризуется особенностями детей 6–7-летнего возраста и обеспечивается совместной деятельностью ученика и учителя. В исследовании доказывается, что учебная самостоятельность учащихся должна формироваться на основе направленного комплексного отслеживания развития каждого компонента учебной деятельности: мотивации, целеположения, учебных умений, контроля-самоконтроля, коррекции-самокоррекции, оценивания-самооценивания. Данное отслеживание осуществляется самими учащимися, их родителями, учителями.

Данные констатирующего эксперимента позволяют утверждать, что в практике начальной школы недостаточно используется вариативность организационных форм учебной деятельности, предпочтение отдают фронтальной форме работы. Недостаточно места на уроке занимают групповая и парная формы учебной деятельности.

Результаты как научно-теоретического, так и констатирующего эксперимента доказали, что проблема вариативности организационных форм учебной деятельности учащихся 6–7-летнего возраста, несмотря на свою актуальность остаётся нерешённой. Для её решения была разработана модель вариативности организационных форм учебной деятельности, в основе которой концептуальный, технологический и содержательный компоненты. В качестве концептуального компонента выступили принципы вариативности организационных форм учебной деятельности, индивидуализация, дифференциация обучения. Также учитывался принцип преемственности в организации учебной деятельности первоклассников и игровой деятельности дошкольников.

Проведенная после завершения формирующего этапа эксперимента диагностика подтвердила выдвинутую гипотезу, доказала правомерность и эффективность разработанной методики и путей ее реализации.

Экспериментальная апробация разработанной модели свидетельствует о повышении уровня учебной деятельности и учебных достижений учащихся. Кроме того, методика позитивно повлияла на развитие личности учащихся, на формирование системы отношений с одноклассниками.

Основные положения, результаты и выводы можно использовать в процессе преподавания педагогики, методики преподавания в начальных классах, для создания учебников, научно-методических пособий. Они будут способствовать написанию последующих дидактических исследований.

Ключевые слова: вариативность организационных форм учебной деятельности, фронтальная, групповая, парная и индивидуальная формы учебной деятельности, учащиеся 6–7-летнего возраста, учебная деятельность.

M.V.Matishak. The variety of the organizational forms of the educational activity of the 6 – 7 years old pupils. – Manuscript.

Thesis for a Candidate degree of the Pedagogical science by speciality 13.00.09 – Theory of training, Kiev National Pedagogical University named after M.P.Dragomanov, Kiev, 2008.

The essential problem of the development of the educational activity of the 6 – 7 years old pupils by means of the variety of the organizational forms of the educational activity is examined in the dissertation. On the basis of the psychological and pedagogical literature the connection of different forms of the educational activity of the pupils is systemized by means of different variants. The model of the variety of the organizational forms of the educational activity of the 6 – 7 years old pupils is theoretically predicted, elaborates upon the quality of the educational process is examined.

The main results, theses, conclusions can be used in the educational didactics courses, in the educational activity of the pupils, for the creation of the textbooks, scientific, methodological and educational literature.

Key words: the variety of the organizational forms of the educational activity, the individual, pair and group forms of training, the 6 – 7 years old pupils, educational activity.